

ISSN 1999-4214

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN HUMANITIES
INSTITUTE

№ 4/2021

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Нұр-Сұлтан, 2021

Nur-Sultan, 2021

Nur-Sultan, 2021

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**
филология ғылымдарының кандидаты, доцент Еуразия гуманитарлық институты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
Философия докторы (PhD), доцент Еуразия гуманитарлық институты, Нұр-Сұлтан,
Қазақстан

Редакция алқасы

- Аймұхамбет Ж.Ә.** ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
- Ақтаева К.** ф.ғ.д., проф., А. Мицкевич атынд. Польша университеті, Познань, Польша.
- Әбсадық А.А.** ф.ғ.д., проф., А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
- Бредихин С.Н.** ф.ғ.д., проф., Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
- Гайнуллина Ф.А.** ф.ғ.к., доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей Қазақстан
- Ермекова Т.Н.** ф.ғ.д., проф., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
- Есиркепова К.Қ.** ф.ғ.к., қауымдас. проф А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
- Жүсіпов Н.Қ.** ф.ғ.д., проф. Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
- Курбанова М.М.** ф.ғ.д., проф., Алишер Навои атынд. Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
- Қамзабек Д.** ф.ғ.д., проф. Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
- Құрысжан Л.Ә.** ф.ғ.д., проф., Ханкук шетелдік университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
- Онер М.** ф.ғ.д., проф., Эгей университеті, Измир, Туркия
- Пименова М.В.** ф.ғ.д., профессор Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
- Сайфулина Ф.С.** ф.ғ.д., проф., Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Нұр-Сұлтан қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен тіркелген № 1854-Ж 27.03.2001

Басуға 15.12.2021ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.

Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 86

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института,
Нур-Султан, Казахстан

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института, Нур-
Султан, Казахстан

Редакционная коллегия

- Аймухамбет Ж.А.** д.ф.н., проф., ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
- Актаева К.** д.ф.н., проф., университет имени Адама Мицкевича в Познани, Познань, Польша.
- Абсадық А.А.** д.ф.н., проф. Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
- Бредихин С.Н.** д.ф.н., проф., Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
- Гайнуллина Ф.А.** к.ф.н., доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
- Ермекова Т.Н.** д.ф.н., проф., КазНацЖенПУ, Алматы, Казахстан
- Есиркепова К.К.** д.ф.н., проф. Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
- Жусипов Н.К.** д.ф.н., проф., Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
- Курбанова М.М.** д.ф.н., проф., Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
- Камзабек Д.** д.ф.н., проф., ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
- Курсыжан Л.А.** д.ф.н., проф., Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
- Онер М.** д.ф.н., проф., Эгейский университет, Измир, Турция
- Пименова М.В.** д.ф.н., проф., Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
- Сайфулина Ф.С.** д.ф.н., проф., Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Нур-Султан., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт».
Зарегистрировано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан № 1854-Ж 27.03.2001.
Подписано в печать 15.12.2021ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ №86
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
*Candidate of Philological Science, Associate Professor of the Eurasian Humanities
Institute, Nur-Sultan, Kazakhstan*

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
*Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Eurasian Humanities Institute,
Nur-Sultan, Kazakhstan*

Editorial Board

- Aimuhambet Zh.A.** D.Ph.Sc., Professor, L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan
Aktayeva K. D.Ph.Sc., Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan,
Poland
Absadyk A.A. D.Ph.Sc., Professor, Kostanay Regional University named after
A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Bredikhin S.N. D.Ph.Sc., Professor, North-Caucasus Federal University,
Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А. C.Ph.Sc., Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey,
Kazakhstan
Yermekova T.N. D.Ph.Sc., Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University.
Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K. D.Ph.Sc., Professor, Kostanay Regional University named after
A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K. D.Ph.Sc., Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kurbanova M.M. D.Ph.Sc., Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language
and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabek D. D.Ph.Sc., Professor, L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan
Kartayeva A.M. D.Ph.Sc., Professor, East Kazakhstan University named after S.
Amanzholov, Oskemen, Republic of Kazakhstan
Kuryszhn L.A. D.Ph.Sc., Professor, Hankulc University of Foreign Languages, Seul,
South Korea
Oner M. D.Ph.Sc., Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Pimenova M.V. D.Ph.Sc., Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S. D.Ph.Sc., Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

*Editorial address: 010009, Nur-Sultan., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Caïm: ojs.egi.kz*

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «Eurasian Humanities Institute».

Registered by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan № 1854-Ж 27.03.2001.

Signed for printing 15.12.2021 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 86

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

АЮПОВА Г.К., ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ «ҚАРА
БАЛМАГАМБЕТОВА Ж.Т. ШАҢЫРАҚ» ДОМ В КАЗАХСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ
МИРА 6

ИМАНБЕРДИЕВА С.Қ. Ә. НҮРПЕЙІСОВТИҢ «ҚАН МЕН ТЕР»
ТРИЛОГИЯСЫНДАҒЫ «СӨЙЛЕЙТІН» КІСІ ЕСІМДЕРІ 14

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

БАЙТАНАСОВА Қ.М. ӘДЕБИЕТТАНУДАҒЫ МЕКЕНШАҚ КОНЦЕПЦИЯСЫ 20

БАЛТОҒАЕВА Ж.Е. ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ ТАРИХЫНДАҒЫ ӨМІРМӘНДІК
КӨРКЕМ ОЙДЫҢ (ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМНІҢ)
ҚАЛЫПТАСУЫ 26

МҰСАЛЫ Л., АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ УАҚЫТ
ДАУТОВА Б. КОНЦЕПТІЛЕРІ ЖӘНЕ КӨРКЕМДІК ҚЫЗМЕТІ.....35

МҰСАЛЫ Л. ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ АЛҒАШҚЫ СИМВОЛИСТ
АҚЫНДАР 43

ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE

ҚҰТТЫМҰРАТОВА Ғ. Б. Ы. АЛТЫНСАРИННИҢ АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ ЖӘНЕ
ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ АЛҒАШҚЫ МЕКТЕПТЕР 53

АЗАТБАҚЫТ А.А., М. ӘУЕЗОВТИҢ ӘҢГІМЕ-ПОВЕСТЕРІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ... 63
КАРТАЕВА А.М.

САРЕКЕНОВА Қ.Қ. АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ ШЫҒАРМАЛАРЫ БОЙЫНША
ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМДІ ИГЕРУДІҢ МАҢЫЗЫ 71

Қ.Қ. САРЕКЕНОВА

КеАҚ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті»

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

sareke.kk@gmail.com

АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ ШЫҒАРМАЛАРЫ БОЙЫНША ҒЫЛЫМ МЕН БІЛІМДІ ИГЕРУДІҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа. Мақалада Қазақтың бас ақыны Абай Құнанбайұлының шығармаларындағы ғылым-білімнің пәні мен нысанын және оның қандай мақсатта пайдалануға болатыны жайында қарастырылып, ойшыл-ақынның ғылым мен білімді жеріне жеткізіп айтқаны, өзі ғылым мен білімді өте жақсы білген және түсінгендігі айқындалған. Абай Құнанбайұлы ғылым мен білімді жай ғана сауатты болу үшін емес, оған белгілі бір мақсатты айқындап бергендігін және білім мен ғылымды үйренудің басты екі мақсатын көрсеткені айтылған. Оның бірі – Абай шығармаларының басты концепциясы «кемел адам» болу үшін қажет екендігі, екіншісі білім мен ғылым арқылы Қазақтың Тәуелсіздігіне қызмет ету керек екендігі ақынның өлеңдері мен Қарасөздерін арқылы дәлелденеді. Білім мен ғылымды игерген тұлға ретінде өзінің ұлы Әбіштің бейнесі арқылы көрсетілгендігі айтылады. Абай Құнанбайұлы шығармаларында келтірілген ғылым мен білімге қатысты тұжырымдардың қазіргі таңда да күн тәртібінен түспеген өзекті мәселелер екені қазіргі жағдаймен салыстырыла зерделенеді.

Түйін сөздер: қазақ, Абай Құнанбайұлы, Қарасөздер, өлең, білім, ғылым, сөз мағынасы.

Кіріспе. Абай Құнанбайұлының шығармаларында ең негізгі тірек ойдың бірі – ғылым мен білім. Жалпы кез келген адам, кезген келген ұлт дұрыс өмір сүру үшін, ең алдымен ғылым мен білім керектігін ойшыл ақын дөп басып айтқан. Хакім Абайдың қара сөздерінде де, ақын Абайдың өлеңдерінде де тірек ұғымның бірі – ғылым мен білім.

Абай Құнанбайұлының еңбектері бойынша ғылым мен білімге қатысты қандай мәселелерді қарастыруға болады десек, мынадай мәселелерді көрсетуге болады деп ойлаймыз. Ең алдымен, ұлы ойшыл-ақын үшін ғылым мен білім дегеніміз не, яғни оған қандай анықтама беруге болады? Ары қарай, анықтамасын біліп алғаннан кейін ғылым мен білімге қол жеткізудің жолдары, зерттеудің әдістері, ғылымның салалары, ғылым мен білім нәтижесі, ғылым мен білімді сақтау жолдары, ғылым мен білімді сақтауға кесірін тигізетін нәрселер мен ғалым деген кім деген мәселелердің ерекшеліктерін Абай Құнанбайұлының Қара сөздері мен өлеңдерінде арқылы түсіндіруге болады деп ойлаймыз.

Біз бұл мақаламызда Қазақтың бас ақыны Абай Құнанбайұлының шығармаларындағы ғылым-білімнің пәні мен нысанын және оның қандай мақсатта пайдалануға болатынын түсіндіруге тырыспақпыз.

Абай Құнанбайұлының ғылым мен білімді жеріне жеткізіп айтқаны, өзі ғылым мен білімді өте жақсы білген және түсінгендігін Ахмет Байтұрсынұлының пікірімен келтірсек: «Абай көп нәрсені білген, білген нәрселерін жазғанда, «мынау халыққа түсінуге ауыр болар, мынаның сыпайшылыққа кемшілігі болар» деп, тайсақтап, тартынбаған. Хақиқаттыхақиқат қалыбында, тереңді терең қалыбында жазған. Хақиқатты тануға, тереңнен сөйлеуге, бойына біткен зеректіктің үстіне, Абай әртүрлі Европа білім иелерінің кітаптарын оқыған. Тәржіма халін, жазушы Әлихан Бөкейхановтың айтуына қарағанда, Абай Спенсер, Льюс, Дрепер деген Европаның терең пікірлі адамдарының кітаптарын оқыған [1].

Әдістеме және зерттеу әдістері. Өлең жазушылардан орыстың Лермонтов деген терең пікірлі ақынының өлеңдерін сүйіп оқыған, сондықтан Абайдың терең пікірлі сөздерін қарапайым жұрттың көбі ұға алмай, ауырсынады. Абайдың өлеңдерін мың қайтара оқып, жаттап алып жүрген адамдардың да Абайдың кейбір өлеңдерінің мағынасын түсініп жетпей жүргендерін байқағаным бар», – дейді, кезінде «Қазақтың бас ақыны» деп мақала жазған ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы [2, 593].

Ғылым-білімнің пәні мен нысаны және оның мақсаты. Абай Құнанбайұлы ғылым мен білімді жай ғана сауатты болу үшін үйрен демейді, оған белгілі бір мақсатты айқындап береді. Білім мен ғылымды үйренудің басты мақсаты – Абай шығармаларының басты концепциясы «толық адам» болу үшін, ең алдымен, адамға білім мен ғылым керек екендігі Қара сөздерінде де, бірнеше өлеңінде де қайталап айтылады. Әйгілі Отыз сегізінші Сөзінде: «Енді біліңіздер, ей, перзенттер! Құдай тағаланың жолы деген жол Алла тағаланың өзіндей ниһаятсыз болады. Оның ниһаятына ешкім жетпейді. Бірақ сол жолға жүруді өзіне шарт қылып кім қадам басты, ол таза мұсылман, толық адам делінеді». Сонымен қатар тағы да былай қосады: «біздің бастағы тағриф бойынша құдай тағала ғылымды, рахымды, ғадаләтті, құдіретті еді. Сен де бұл ғылым, рахым, ғадаләт үш сипатпенен сипаттанбақ: ижтиһатің шарт еттің, мұсылман болдың һәм толық инсаниятың бар болады. Белгілі жәуанмәртлік үш хаслатбірлән болар деген, сиддиқ, кәрәм, ғақыл – бұл үшеуінен сиддиқғадаләт болар, кәрәмшафағат болар. Ғақыл мағалұм дүр, ғылымның бір аты екендігі. Бұлар әр адамның бойында алла табарақауатағалатәхмин бар қылып жаратқан. Бірақ оған рәуаж беріп гүлдендірмек, бәлки, адам өз халіншекәмәлатқа жеткізбек жәһәтінде болмақ. Бұлар – өз иждиһадіңбірлән ниет халисбірлән ізденсең ғана берілетін нәрселер, болмаса жоқ», – деп, нағыз адамгершілікті адам болу үшін ізденіп, білім мен ғылымды үйрену керек екендігін айтады. Бұл сөздің қорытындысын Оныншы Сөзден табамыз: «малды сарып қылып, ғылым табу керек. Өзің таба алмасаң, балаң тапсын. Ғылымсыз ахирет те жоқ, дүние де жоқ. Ғылымсыз оқыған намаз, тұтқан ораза, қылған хаж, ешбір ғибадат орнына бармайды». Бұл айтылғандар, адамның адам болуы үшін, адамгершілікпен өмір сүруі үшін, яғни алланы тану үшін, жасаған ғибадатыңның мән-мағынасын білу үшін ғылым мен білімді үйренуді мақсат етеді. Мақала жазу барысында талдау, салыстыру, түсіндірмелі әдістер басшылыққа алынды.

Талқылау мен бақылау. Ғылым мен білімді үйренудің тағы бір мақсатын өзінің жиырма бесінші Қара сөзінде жақсы айтады: «Малды қалай адал еңбек қылғанда табады екен, соны үйретейік, мұны көріп және үйренушілер көбейсе, ұлықсыған орыстардың жұртқа бірдей законы болмаса, законсыз қорлығына көнбес едік. *Қазаққа күзетші болайын деп, біз де ел болып, жұрт білгенді біліп, халық қатарына қосылудың қамын жейік деп ниеттеніп үйрену керек Турасын ойлағанда, балаңа қатын әперме, енші берме, барыңды салсаң да, балаңа орыстың ғылымын үйрет! Мына мен айтқан жол – мал аяр жол емес. Құдайдан қорық, пендеден ұял, балаң бала болсын десең – оқыт, мал аяма!»*

Бұл жердегі орыстың ғылымы деп айтқанын, әлемнің ғылымы деп түсінуіміз керек. Себебі сол кездегі Қазақ қоғамы үшін Батыс мәдениетіне, ғылым мен білімге орыс арқылы шығатынымыз белгілі еді. Мұны орысқа табыну деп түсініп, басқа мағынаға бұрудың қажеті жоқ. Себебі осы жиырма бесінші Қара сөзінде келтірген мына сөзді тағы да қайталап келтіріп отырмыз, «Зарарынан қашық болу, пайдасына ортақ болуға тілін, оқуын, ғылымын білмек керек. Оның себебі олар дүниенің тілін білді, мұндай болды. Сен оның тілін білсең, көкірек көзің ашылады. Әрбіреудің тілін, өнерін білген кісі оныменен бірдейлік дағуасына кіреді, аса арсыздана жалынбайды. «Ұлықсыған орыстардың жұртқа бірдей законы болмаса, законсыз қорлығына көнбес едік», – деп, орыстың бодауында қорлық көре бермей, өзіміздің құқығымызды аяққа таптатқызбау керектігін, олардың айтқанына көне бермеу керектігін айтып отыр.

Белгілі Абайтанушы, профессор Т.Қ. Жұртбай: «Абай жаһангерлік бодандықты, рухани тәуелділікті, ұлттық езгіні өте жақсы сезінді. Сонда өз қолыңнан билігің кетіп отырған нәрсені не? Тәуелділік! Тәуелділік болғанда жай тәуелділік емес, толық тәуелділік!»

Осы толық тәуелділік дегеніміз не? Ол – экономикалық, саяси-әлеуметтік, әкімшілік және ең бастысы рухани тәуелділік! Абай сол тәуелділіктің әр қайсысын терең сезініп, құмыға отырып өлеңмен ой түйген. «Үмітсіздіктің басы» жеке өзінің тағдырында емес, Елінің басыбайлылығында жатыр. Ол – елінің ертеңін ойлап түңілген. Абай жеке өзінің ғана емес, мұқым елінің рухани бостандығын аңсаған. Ол Елін еміртіп қойған басыбайлылықты «өңшең нольден» көрген. Соған іші удай ашыған», – дейді [3,18-19].

Жиырма бесінші Қарасөздегі ойларын Абай Құнанбайұлы «Интернатта оқып жүр» өлеңінде де толық береді.

Абай Құнанбайұлы Білім мен ғылымды тек айтып немесе үгіттеп қана қоймайды, өзі соған бас болып, ең алдымен, өзінің сүйікті ұлы Әбдірахманды оқытады. Және ғылым мен білімді жақсы меңгерген адамның бейнесін де осы өзінің көп үміт артқан ұлы Әбдірахманға арнап жазған өлеңдерінде Әбіштің бейнесі арқылы береді. Бұл өлеңдер Әбішті жоқтап жазған өлеңдері еді. Ал қазақ халқында жоқтау өлеңдерінде адамның тек шынайы бейнесі ашылатыны белгілі. Дана ақынымыз Абай Құнанбайұлы Әбіштің адамдық қасиеттерімен қоса, оның ғылым мен білімге құштар болғанын жақсы көрсетеді. Өлеңге сөз берсек:

*Кешегі өткен ер Әбіш
Елден асқан ерек-ті.
Жүрегі – жылы, бойы – құрыш,
Туысы жаннан бөлек-ті.
**Өнері оның жұрт асқан,
Ғылымға көңілі зерек-ті.**
****

*Талаптың мініп тұлпарын,
Тас қияға өрледің.
**Бір ғылым еді іңкәрің,
Әр қиынға сермедің.***

****
Өмір бойы талпынып,
Ғылым іздеп, жатпаған.
Түрленіп төре болдым деп,
Есерленіп шатпаған.*

****
Ғылым оқып білгенше
Тыным, тыныштық таппаған.
Дүниені кезіп көргенше
Рахат іздеп жатпаған.
****

*Аз өмірін ұзайтқан,
Ғылымға бойы толған соң.
Көрген жерін молайтқан,
Оқып, біліп болған соң.
Қырым, Кавказ, Түркістан,
Ресей, Сібірқалмады.
**Хабарланып әр тұстан,
Көрмейдамылалмады.**
****

***Тәуекелзор, ақыл мол,
Қорықпайтосқантағдырын.
Қиынсынбайөлімдіол,***

Білдірмеген еш сырын.

Данышпан Абай Құнанбайұлы өзі көп үміт артқан сүйікті ұлы Әбіштің ғылым мен білімге қабілетін біліп, өзі арнайы оқуға береді. Біз келтірген өлеңдері, негізінен, Әбіш о дүниеге аттанған соң жазылған, яғни қазақтың «Әке балаға сыншы» деген мақалында айтылғандай, хакім атамыздың қазақты қалай көргісі келсе, соны өзі бастап, өз ұлы Әбіштің ғылым, білімге деген талпыныс мен қабілет-қарымын байқап, сол білім мен ғылымды үйренуіне бар жағдайды жасайды. Абайтану ілімінің негізін қалап, алғашқы зерттеу мақаланы Алаш көсемі Әлихан Бөкейхан жазғаны белгілі. «Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы» атты азалы ғұмырнамасында Әбіш туралы: «Екінші баласы Әбдірахман қалалық училищені бітіргеннен кейін Абай оны жылына бірнеше жүз сом қаржы шығара отырып Тюменьдегі Реалды училищеге береді. Абай – оқу үшін осынша көп ақша шығарған алғашқы қазақтың бірі. Әбдірахман Тюменьнің реалды училищесін тәмамдаған соң Петербургтегі технологиялық институтқа аттанады. Онда бір танысының (Лосевский мырзаның) кеңесімен Михайлов артиллерия училищесіне түседі. Өкінішке қарай, өз еліне қамқорлығы тиеді деп үміт еткен Әбдірахман Артиллерия академиясына баруға дайындалып жүрген кезінде, 1895 жылы өкпе ауруынан қайтыс болады» [1].

Білім мен ғылым мәселесінің өзектілігі күн тәртібінен түспейтінін ҚР Президенті Қ.К. Тоқаевтің «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласында айтады: «Абайдың шығармаларына зер салсақ, оның үнемі елдің алға жылжуына, өсіп-өркендеуіне шын ниетімен тілеулес болғанын, осы идеяны барынша дәріптегенін байқаймыз. Ал ілгерілеудің негізі білім мен ғылымда екенін анық білеміз. Абай қазақтың дамылсыз оқып-үйренгенін бар жан-тәнімен қалады. «Ғылым таппай мақтанба» деп, білімді игермейінше, биіктердің бағына қоймайтынын айтты. Ол «Біз ғылымды сатып мал іздемек емеспіз», – деп тұжырымдап, керісінше, ел дәулетті болуы үшін ғылымды игеру керектігіне назар аударды. Ұлы Абайдың «Пайда ойлама, ар ойла, Талап қыл артық білуге» деген өнегелі өсиетін де осы тұрғыдан ұғынуымыз қажет. ... Бұл тұжырымдар қазір де аса өзекті. Тіпті бұрынғыдан да зор маңызға ие болып отыр. Себебі ХХІ ғасырдағы ғылымның мақсаты биікке ұмтылу, алысқа құлаш сермеу екенін көріп отырмыз. Ал біздің міндетіміз – осы ілгері көшке ілесіп қана қоймай, алдыңғы қатардан орын алу» [4].

Ғұлама Абай Құнанбайұлының шығармаларындағы ең негізгі тақырып Ғылым мен білім екенін «Абай тілінің сөздігіндегі» сөздердің қолданылу жиілігінен де көре аламыз. *Алу, беру, болу* секілді қазақ тіліндегі ең белсенді қолданылатын етістіктерді айтпағанда, *Адам, бала* секілді зат есімдерден кейінгі орында тұрған осы ғылым, білім сөздері екендігіне көзіміз жетті. Мысалы, «Ақыл» сөзі – 199 рет, білім – 31 рет, білімді – 8 рет, ғалым – 15 рет, ғылым – 111 рет, ғылым-білім – 4 рет жеке тұрған сөз ретінде пайдаланылған. Бұл біз негізгі сөздерді ғана келтірдік, білім мен ғылымға қатысты сөздерді барлығын келтірсек, бұл тізімді ары қарай толықтыра беруге болады [5].

Нәтижелер. Академик З.Ахметовтың «Абай өз заманындағы жас ұрпаққа, «көкірегі сезімді, көңілі ойлы» адамдарға үміт артып, олардың жүрегін оятып, оларды өзінің озат мақсат-мұраттарына тартуға ұмтылды. Жастардың өнімді еңбек етіп, ғылым мен білімге ұмтылуы, алға қойған мақсатқа жетуде табандылық көрсетуі – міне, осындай асыл қасиеттерді уағыздау Абайдың бүкіл творчествосының негізгі идеялық-тақырыптық үзілмес желісінің біріне айналды. Ақын талантты, өнер іздеген жандар туралы айрықша зор сүйіспеншілікпен айта отырып, олардың алға қойған зор мақсатқа жету жолындағы күресте табандылық, жігерлілік көрсететініне үлкен сенім артады» [6, 75] – деген пікірі де сөзімізді нақтылай түседі.

Бұл пікірді, Абай шығармаларының тілін арнайы қарастырған академик Р.Сыздықтың «Азаматтық сипаттағы оқу-ағарту мен ғылым-білімге қатысты сөздер Абай өмір сүріп, жазушылық құрған ХІХ ғасырдың ІІ жартысындағы қазақ тілі тарихында маңызды рөл атқарған мәдени факторлардың бірі – білім тарату ісі болды. Мұның өзі екі түрлі: діни және дүнияуи, яғни азаматтық (орысша светское, гражданское образование). ... Сондықтан Абай лексикасынан азаматтық уклондағы оқу-ағартуға және жалпы білім-ғылымға байланысты

көне-жаңа едәуір сөзді тауып, талдауға болады, – деп, Абай Құнанбайұлы шығармаларында кездесетін білім-ғылымға байланысты *мектеп, школ, медресе, оқу, интернат, ұстат (ұстаз), шәкірт, білім, ғылым, ғалым, хакім, сабақ, жазу, хат, түркітану, кітап, қарін, қалам, сия, қағаз т.б.* білім-ғылымға қатысты сөздерге толықтай лексикалық талдау жасайды [7, 217-225].

Қорытынды. Жалпы ғылым дегеніміз не деген сұраққа жауап іздер болсақ, Түсіндірме сөздіктерде: «Ғылым (лат. scientia – білім) – уақыт пен кеңістікте бар, зерттеуге болатын шынайы нақты нәрселердің заңдары мен қағидаларын, тәртібі мен құрылымын объективті түсіндіретін, эксперимент пен бақылауға негізделіп, математикалық есептеуді қолданып, жүйелі түсінік қалыптастыратын таным саласы. Жалпы тұрғыда ол жүйелі білім мен ғылыми тәжірибені меңзесе, ал, арнайы мағынада ғылыми әдістер арқылы жинақталған логикалық білім жүйесін көрсетеді. Яғни, ғылым ғылыми білімдерді ғана емес, сол білімдерге қол жеткізудің барлық жолдары мен әдістерін түгел қамтитын біртұтас кешенді жүйе», – деп түсіндірілген [8, 183].

Яғни Ғылым деген сөзді латын тілінен аударса, білім деген сөзбен түсіндіріліпті. Абай Құнанбайұлының Бірінші Сөзіндегі: «Ғылым бағу? Жоқ, ғылым бағарға да ғылым сөзін сөйлесер адам жоқ. Білгеніңді кімге үйретерсің, білмегеніңді кімнен сұрарсың? Елсіз-күнсінде кездемені жайып салып, қолына кезін алып отырғанның не пайдасы бар? Мұңдасып шер тарқатысар кісі болмаған соң, ғылым өзі – бір тез қартайтатұғын күйік», – деп, ғылымтуралы ойын айтып алады. Ал Отыз сегізінші Сөзінде: «Адамның ғылымы, білімі хақиқатқа, растыққа құмар болып, әрнәрсенің түбін, хикметін білмекке ынтықтықпенен табылады», – дейді. Яғни әр нәрсенің түбін, кереметін білмекке деген ынтаның өзі, сөздікте түсіндірілген: «зерттеуге болатын шынайы нақты нәрселердің заңдары мен қағидаларын, тәртібі мен құрылымын жайында жүйелі түсінік қалыптастыратын таным саласы» деген анықтаманы басқаша түсіндіру деп есептейміз.

Сонымен, мақаламызды қорытындылай келе айтарымыз, ғұлама, ойшыл, ақын, ағартушы, ұлттық әдеби тілдің негізін қалаушы, аудармашы, композитор ретінде ел тарихында өшпес із қалдырған және өлеңдері мен қара сөздерінде ұлт болмысы, бітімі, тұрмысы, тіршілігі, дүниетанымы, мінезі, жаны, діні, ділі, тілі, рухы көрініс тапқан Абай Құнанбайұлының еңбектерігуманитарлық білімде дидактикалық тұрғыда да қарастырылуы керек.

Әдебиеттер

1. Бөкейхан Әлихан. Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы // <https://abai.kz/post/12396>
2. Байтұрсынұлы А. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: Абзал-Ай, 2013. – 640 б.
3. Жұртбай Т. Күйесің, жүрек... сүйесің. – Алматы: Санат, 2001. – 408 б.
4. Тоқаев Қ.К. Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан // www.akorda.kz
5. Абай тілі сөздігі. – Алматы: Өнер, 2011. – 616 б.
6. Ахметов З. Абайдың ақындық әлемі. – Алматы: Ана тілі, 1995. – 272 б.
7. Сыздықова Р. Абай шығармаларының тілі. – Алматы: Ел-Шежіре, 2014. – 384 б.
8. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 б.

К.К. САРЕКЕНОВА

НАО Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

ЦЕЛЬ ОСВОЕНИЯ ЗНАНИЯ И НАУКИ ПО ПРОИЗВЕДЕНИЯМ АБАЯ КУНАНБАЙУЛЫ

Аннотация. В статье рассматриваются отношения к науке и образованию в произведениях Абая Кунанбайулы. Поэт был философом и просветителем. Абай Кунанбайулы подчеркивал, что наука и знание должны преследовать две главные цели. Первая цель – быть «совершенным человеком», вторая – служить независимости казахов. Выводы, касающиеся науки и образования, приведенные в произведениях Абая Кунанбайулы, остаются актуальными и сегодня.

Ключевые слова: казах, Абай Кунанбайулы, смягчение слова, стихотворение, образование, наука, значение слова.

К.К. SAREKENOVA

L. N. Gumilyov Eurasian national University
Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan

THE GOAL OF MASTERING KNOWLEDGE AND SCIENCE BASED ON THE WORKS OF ABAI KUNANBAYULY

Abstract. The author of the article examines the subject and object of science and knowledge in the works of the main Kazakh poet Abay Kunanbayuly and for what purposes it can be used, reveals that the poet is a philosopher who perfectly possessed knowledge and science and spread knowledge and science to his native land. Abay Kunanbayuly stressed that science and knowledge should not just be literate, but set a specific goal for him and outlined two main goals in the study of knowledge and science. One of them is that the basic concept of Abay's works is necessary in order to be a "perfect person", the other is to serve the independence of the Kazakhs through knowledge and science. As a person who has mastered knowledge and science, it is expressed through the image of his son Abish. The conclusions concerning science and education presented in the works of Abay Kunanbayuly are studied in comparison with the fact that at present issues that were not included in the agenda remain relevant. In the works of Abay Kunanbayuly, a language analysis of words related to education and science is carried out, statistical data on their meanings and frequency of use are provided. In conclusion, it should be noted that the issues of knowledge and science occupy a special place in the works of Abay Kunanbayuly, which reflect national identity, world, life, worldview, character, soul, religion, mentality, language, spirit.

Key words: Kazakh, Abai Kunanbayuly, softening of the word, poem, education, science, meaning of the word.

References

1. Bokejhan Alihan. Abaj (Ibragim) Kunanbaevich // <https://abai.kz/post/12396>
2. Bajtursynov A. Problemy kazahskogo jazykoznanija. – Almaty: Abzal-Aj, 2013. – 640 s.
3. Zhurtbaj T. Kujesin, zhurek... sujесin. – Almaty: Sanat, 2001. – 408 s.
4. Tokaev K.K. Abaj i Kazahstan v XXI veke // www.Akorda.kz
5. Slovar' abajskogo jazyka. – Almaty: Iskusstvo, 2011. – 616 s.
6. Ahmetov Z. Pojeticheskij mir Abaja. – Almaty: Ana tili, 1995. – 272 s.
7. Syzdykova R. Jazyk proizvedenij Abaja – Almaty: Jel'-Shezhire, 2014. – 384 s.
8. Tolkovyj slovar' kazahskogo jazyka. – Almaty: Dajk Press, 2008. – 968 s.

Автор жайлы мәлімет:

Саркенова Қ.Қ. – ф.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің қауымдастырылған профессоры, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Саркенова Қ.Қ. – к.ф.н., ассоциированный профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Sarekenova K.K. – candidate of Philological Sciences, associate Professor, L.N. Gumilyov Eurasian national University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Техникалық редактор: **М. Аманғазықызы**
Компьютерде беттеген: **А.С. Сыздыкова**

Еуразия гуманитарлық институтының ХАБАРШЫСЫ.
2021. – 4. – Нұр-Сұлтан: ЕАГИ. 78 б.

Жарияланған материалдар автордың көзқарасын білдіреді, олар журналдың редакциялық алқасының пікірімен сәйкес келмеуі мүмкін. Жарияланымдардағы деректер мен мәліметтердің дұрыстығына автор жауап береді.